

Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni¹

Esad Kurtović
Sarajevo

Dosadašnja znanja o vojvodskoj tituli u srednjovjekovnoj Bosni počivaju na nedovoljno izgrađenim i potvrđenim podrazumijevanjima, ponekad i paralelama iz bolje istraženih susjednih područja. U dosad ponuđenom prepoznaju se određeni izrazi logičnosti i uobičajenosti. Bilo je i usputnih pokušaja da se logičnost i uobičajenost predstave kao odrazi zakonitosti koja se poštivala u srednjovjekovnoj Bosni. Ipak, nije bilo zasebnih i detaljnijih pristupa koji bi analizom više primjera prezentirali sistemsko praćenje s mogućim devijacijama koje sa sobom nose ustaljeni sistemi. Sav dostupan izvorni materijal nije bio predmetom zasebne obrade na bosanskim primjerima. S obzirom na njegovu širinu to nije učinjeno ni na ovom mjestu. Na sljedećim stranicama dat je prilog koji može opravdati takva šira buduća sagledavanja.

* * *

Ovaj tematski okvir proizišao je iz nedavno završenog nastojanja da se pojasni pojava bosanskog vlastelina vojvode Sandalja Hranića na historijskoj pozornici. Po uzoru na Hrvatiniće, kneza Hrvoja Vukčića, koji je vojvodsku titulu stekao nasljeđem od svoga oca vojvode Vukca Hrvatinića, a uz prisustvo i odobrenje kralja Tvrtka I. Kotromanića², čini se da je i među Kosačama, Sandalj Hranić naslijedio vojvodsku titulu od svoga strica vojvode Vlatka Vukovića³. No, izvori daju drugačije mogućnosti. Linija nasljeđa

¹ Prošireno izlaganje: 'Međunarodni znanstveni skup o arheologu i historičaru Pavi Andeliću (1920- 1985)', održan 14 -15. 10. 2005. u Sarajevu u organizaciji Franjevačke teologije Sarajevo.

² Thallóczy 1897, 183-192; Isti, 1899, 284-290; Mihaljčić, 2002, 117-129.

³ Babić 1962, 330-331. Tako je to posmatrao i Sima Ćirković: "Po načinu kako se uzdigao među vrhove bosanskog plemstva, Sandalj Hranić je veoma sličan znatno starijem vojvodi Hrvoju Vukčiću. I on je naslijedio i zemlje i vojvodsko dostojanstvo, koje je, inače ranije nepoznatoj porodici Kosača pribavio vojvoda Vlatko Vuković za vreme Tvrtka I.", Ćirković 1964, 178.

titule i svojevrsne smjene među Kosačama nije tako tečna kao kod Hrvatinića. Nejasnim se nametnulo pitanje kako je moguće da jedna osoba, kao stric, vojvoda Vlatko Vuković i druga osoba, kao sinovac, vojvoda Sandalj Hranić, u isto vrijeme nose vojvodsku titulu i predstavljaju Kosače. Potraga za pojašnjenjima takvog stanja pokazala je da je postavljeno pitanje predstavlja samo jedan od niza nedefiniranih i neriješenih problema koja tek čekaju na šira i sveobuhvatnija istraživanja postojećih izvornih pokazatelja i neobjavljene građe. Takva strukturalna pitanja o načinu funkcioniranja titula među bosanskim vlastelinskim porodicama mogu ponekad biti i suštinskim određenjem pred fragmentima jasnih, nejasnih ili potpuno nepoznatih situacija u određenom historijskom kontekstu i njih ne mogu mijenjati i pokrivati neprimjereni, neelaborirani i tendencionalno zaključeni prelazi o rastućoj snazi pojedinaca koji ruše ranije ustaljene sisteme u Bosni nalik raspadu Srpskog carstva¹. Naime, a jedne strane, ni ti ustaljeni bosanski sistemi nisu nam dovoljno poznati da bi se olako preko njih prelazilo, a s druge strane, i njihovo rastakanje bi previše dugo trajalo da bi izdržalo te ponuđene dimenzije i paralele. Definirani problemi kreću se kroz nekoliko dilema. U njima se neriješena pitanja o vojvodskoj tituli u srednjovjekovnoj Bosni značajno suprotstavljaju i aktualnoj faktografiji i time u potpunosti opravdavaju polazište za novim definicijama i njihovim potvrđivanjima.

Kroz postavljene dileme skrećemo pažnju istraživačima na otvorene mogućnosti koje još uvijek pruža izučavanje društvene strukture srednjovjekovne Bosne. Iako je u dosadašnjim istraživanjima titule vojvode na jugostoku Evrope bilo i zasebnih pristupa, mogućnosti koje pruža izvorni materijal iz historije srednjovjekovne Bosne nisu iskorištene u dovoljnoj mjeri. Naprotiv, ponuđeno pokazuje da se bosanskim primjerima može ne samo upotpuniti spoznaja o vojvodama nego i popraviti faktografija o pojedinim akterima, nosiocima vojvodske titule u srednjovjekovnoj Bosni.

Površno sagledavanje titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni omogućuje izdvajanje nekih općih polazišta u pristupu. Prema poznatom, u okviru jedne porodice u srednjovjekovnoj Bosni moguće je pratiti uvijek po jednog vojvodu. To je okvir na kojem mogu da počivaju polazišta u izučavanju titule vojvode. Drugi okvir je da se titula vojvode može naslijediti i steći, ali i da je pri tom vladar centralno izvorište vojvodske titule. Na kraju, prateći izuzeci predstavljaju devijacije. Uz ova grubo poredana polazišta treba istaći da ni ona sama po sebi nisu sretno izabrana, raščlanjena i oblikovana jer kao takva i ne postoje kao dovoljno obrađena niti prihvaćena u historiografiji i tek trebaju da dobiju svoje detaljnije analize. U 'Leksikonu srpskog srednjeg veka', kao suma aktualnog znanja o vojvodama navedeno je: "Po smrti vojvode najstariji sin je nasljeđivao očevu titulu, a mlađa braća su nosila titulu kneza. Ukoliko je bio bez sinova titulu vojvode je mogao da naslijedi

¹ Opća polazišta za titulu vojvode u: Daničić 1975, 150-153; Mažuranić 1975, 1592; Novaković 1908, 198-199; Mihaljčić/Veselinović/Fotić 1999, 95-97; Mihaljčić 2001, 125-156.

najbliži srodnik”⁵. U literaturi se nalaze primjeri kojima se ova leksikonska suhoparnost dovodi u pitanje i kojima se vojvodska titula u srednjovjekovnoj Bosni predstavlja kao zahvalan tematski okvir u budućim sagledavanjima. Naš pristup usmjeravamo na neke dileme koje pružaju aktualne postavke o ocu i sinu kao vojvodama u isto vrijeme, mlađem bratu kao vojvodi prije starijeg brata, sinu vojvodi za živog oca kao kneza i braći kao vojvodama u isto vrijeme. Na kraju, pod popraavljenom faktografijom o pojedinim akterima, nosiocima vojvodske titule, potvrđujemo poznato otklanjanjem dileme oko preživljavanja loze kneza Pavla Radenovića 1463. godine.

Otac i sin vojvode u isto vrijeme !?

Prateći svojevremeno velikaške rodove u Trebotiću, Pavao Anđelić se našao u situaciji da argumentirano progovori o okolnosti u kojoj bi dvojica članova iste porodice, otac i sin, Vlatko Tvrtković i Vučihna Vlatković, u isto vrijeme nosili titulu vojvode. Vrsni arheolog, historičar, neumorni tragalac, ali i poticajni teoretičar Pavao Anđelić, koji takvu postavku ne smatra uobičajenom i poznatom, dakle stoji na istom stavu kao i naša od njega nezavisna dilema, sam čitavu situaciju naziva zbunjujućom.⁶ Ta uočena devijacija, u potrazi za objašnjenjem rezultirala je, ispostavilo se u našem uvjerenju i saznanju, još veću komplikaciju. Zapravo, Pavao Anđelić samo pretpostavlja da je Vučihna Vlatković sin Vlatka Tvrtkovića. Naime, utvrdio je da se veza između njih ne može do kraja provjeriti⁷. Nastali jaz pokušao je da objasni rješenjem koje i nije provjereno svim istraživačkim pitanjima, tako da bi se, prateći Anđelića, mogli upitati da li uopće išta znamo o vojvodskoj tituli.

Anđelićevo objašnjenje je dvojako. Anđelić upozorava da se ne zna da li je Vučihna bio usorski vojvoda ili je samo nosio titulu vojvode. To bi, kao teoretsko polazište, u pratećim prestrojavanjima na području Usore trebalo tek dokazivati. Drugi osnov sastoji se u sljedećem: ‘okolnost da poslije Vlatkove smrti (negdje 1399-1420) čast usorskih vojvoda prelazi na Tihoradiće-Zlatonosoviće kao da indicira na Vlatkov pokušaj da tu funkciju osigura sinu (?) Vučihni još za svoga života’ (Anđelićev upitnik). Anđelić u ovom drugom pravcu nastavlja: ‘Kako o Vučihni poslije 1395. nema nikakva spomena, to se mora pretpostaviti da je ubrzo i umro, i da je tako Vlatkov pokušaj ostao bezuspješan.’⁸ Iako ranije nedokazan, ni ovim pojašnjenjima odnos Vlatka Tvrtkovića i Vučihne Vlatkovića nije riješen, pa u oba slučaja nepostavljeno pitanje u Anđelićevim pretpostavkama glasi: Zašto i ostali velikaši nisu postupali kao i Vlatko Tvrtković u pokušaju da za života istom titulom obezbijede one koje hoće među svojim nasljednicima? Ili, konkretnije, s još par

⁵ Mihaljčić 2001, 96-97.

⁶ Anđelić 1975-1976, 248-249. (Isti rad u: Anđelić 1982, 173-204.)

⁷ Anđelić 1975-1976, 248.

⁸ Isto 249.

pitanja: Da li je takva mogućnost bila u rukama nosioca vojvodske časti? Govorimo li time kroz ovaj primjer o svojevrsnom srednjovjekovnom udaru na postojeći sistem u bosanskoj državi, ili na neku vrstu egzistirajuće ustaljenosti? Prema Anđeliću, koji je ovu situaciju s pravom delegirao zbunjujućom, ne vidi se da je ikome drugom, vladaru ili saboru, davao mogućnost da imenuje vojvodu ili prizna je vojvodu, osim samom vojvodi⁹. Da je ovaj primjer tačan, tj. da je otac mogao osigurati i izvršiti za svoga života inauguraciju vojvodske časti svome sinu nasljedniku, i situacija među famoznim Kosačama između strica Vlatka i sinovca Sandalja skladno bi se složila. Vlatko Vuković je to možda i mogao napraviti...

U svojim zaključnim razmatranjima o velikaškim rodovima u Podrinju Anđelić teoretski obrazlaže nasljedno pravo vojvodske časti, govori o 'općeustaljenom nasljednom redu', pa o izboru 'koji obavljaju svi punopravni članovi roda (ili drukčije formiranog izbornog tijela)' i tako dalje¹⁰, što ga sve više približava vlastitom uvjerenju da su Vlatko i Vučihna otac i sin, a nas dodatno, upravo kroz to ipak od značajnijih hijerarhija neovisno rodovsko teoretiziranje, sve više udaljuje od te mogućnosti. Čak naprotiv, prateći tu teoriju u kontekstu Vlatka i Vučihne, u mogućnosti da su otac i sin, moglo bi se pomisliti da je Vučihna upravo zbog 'tako posjedovane vojvodske titule' zahvaljujući toj logičnoj teoriji i nestao sa historijske pozornice prije 'svoga' oca Vlatka, koji neke od tih 'općeustaljenosti' nije poštivao... Prema predloženom ipak ostaje da vojvoda Vlatko Tvrtković i vojvoda Vučihna Vlatković nisu otac i sin. Barem dok se ne pronađe siguran dokaz, a ova analogija otpada i kao mogući primjer za razmatranje pitanja istovremenosti oca i sina u istom, vojvodskom zvanju.

Mlađi brat vojvoda prije starijeg brata !

Starosni odnos među braćom i pitanje primogeniture ili seniorata u odnosu na vojvodsku čast među nasljednicima, prije svega braćom, koje bi poredbenom praksom pružilo primjer i za odnose među sinovima Hrane Vukovića kod Kosača, kao stanje stvari nije dovoljno problematizirano u proučavanjima historije srednjovjekovne Bosne. Stariji i mlađi brat i titula vojvode u praksi, ali bez teorije, kod Anđelića naizgled nisu/(ili)/su izdržali na primjeru braće Zlatonosovića, Vukmira i Vukašina. Anđelić je smatrao da je stariji brat među dvojicom Zlatonosovića bio knez Vukašin i da je titulu vojvode naslijedio od svog mlađeg brata vojvode Vukmira¹¹. Da li je mlađi brat mogao imati titulu vojvode prije starijeg brata, to teorijski Anđelić nije

⁹ Isto.

¹⁰ Isto 253-254. Najveći dio iznešenog Anđelić je ponovio i o vojvodama teorijski prošireno pisao i kasnije. Anđelić 1977, 17-45.

¹¹ Anđelić 1977, 33. Na drugom mjestu, kada je spominjao braću Zlatonosoviće, Anđelić nije komentirao starosni odnos između braće Vukmira i Vukašina, ali je potomke, sinove

objašnjavao. Pojam 'općeustaljenog reda' tu nije pominjao. Prema iznijetom ta je mogućnost mogla biti.

Prije Anđelića, na istom stanovištu da je Vukašin bio stariji, iako je bio knez, a Vukmir da je bio mlađi, iako je bio vojvoda, bio je i Mihailo Dinić. Razlog za to je nalazio u činjenici da se Vukašin, kao stariji, uvijek navodi ispred Vukmira, mada je nosio nižu titulu kneza¹².

Kada je bio u situaciji da prosuđuje odnos starosti među braćom Zlatonosović, Vukmirom i Vukašinom, dobrom poznavao u sjeveroistočnoj Bosni Pavu Živkoviću stanje je bilo začuđujuće po datoj literaturnoj postavci. Ispostavljalo se da je prvi koji se javljao u izvorima, Vukašin, bio knez i da ga literatura prepoznaje kao starijeg, a drugog kojeg su izvori kasnije spomenuli, Vukmir, bio je vojvoda, i po tome što se kasnije u izvorima pojavio držalo se da je mlađi brat (razlika u izvornim pomenima je samo nekoliko mjeseci). Pavo Živković se, za razliku od Pave Anđelića, vodeći računa o 'ustaljenosti', opet naizgled ispravno, odlučio za pravo starijeg brata na vojvodsku titulu koje je i bilo ispoštovano. Živković daje postavku da je Vukmir bio stariji brat među Zlatonosovićima, a ne Vukašin kako je to predstavljao Pavao Anđelić.¹³ Naime, nalazi Živković, ime njihovog oca, Jurja Tihčinovića, kroz pridodato prezime Jurjević, spomenuto je upravo uz Vukmira, a ne Vukašina¹⁴, i to je kakva-takva, ipak presuđujuća pretpostavka koja potvrđuje da je vojvodska titula kod braće Zlatonosović išla linijom neke vrste općeustaljenog reda: otac, stariji, pa mlađi sin.

No, sve bi to nekako i išlo u jednom, Dinićevom i Anđelićevom ili drugom, Živkovićevom pravcu, kada bi smo bili sigurni da je župan Dragiša (Diničić) bio nejasan u svome obraćanju braći Zlatonosović 1424. godine: "Mnogopočtenomu i nam' dragomu i milomu bratu stariemu knezu Vukašinu i voevodi Vukmiru od vašega župana Dragiše" (podvukao E. K.)¹⁵. Kod župana Dragiše Diničića, suvremenika braće Zlatonosović, uopće nema dileme. Za njega je, kao i za Dinića i Anđelića, ipak stariji brat knez Vukašin. Ne bi trebalo da se radi o figurativnom izražavanju niti laskanju. Da je u pitanju figurativan i laskav izraz 'stariemu' on bi išao i trebao bi ići u pravcu vojvode Vukmira koji je nosio višu titulu, a bio eventualno mlađi po godinama, a ne u pravcu obraćanja knezu Vukašinu koji je nosio nižu titulu. Izrazi 'bratu stariemu knezu Vukašinu' ne korespondira titulaturnom rastu. U ovom slučaju on je stvaran. Dinić i Anđelić su, za razliku od Živkovića, ipak bili u pravu. Knez Vukašin je zaista bio i ostao stariji od vojvode Vukmira. Kao stariji nije bio vojvoda. Prednost je, iz nekih nepoznatih razloga, imao mlađi brat Vukmir. Kasnije je stariji Vukašin naslijedio mlađega Vukmira u vojvodskom zvanju. Općeustaljeni ritam dodjele ili stjecanja vojvodske titule to je izgleda

Jurja Tihčinovića, poredao, tako da je Vukašina, kao kneza navodio ispred vojvode Vukmira, Anđelić 1976, 237.

¹² Dinić 1955, 39.

¹³ Živković 1986, 150-151.

¹⁴ Isto.

¹⁵ (maja 1424. g.), Stojanović 1934, 7.

podrazumijevao u srednjovjekovnoj Bosni. Očito je bio izraz određenog konsenzusa, specifične zasluge ili volje koja je egzistirala u porodici i rodu te vezivno stajala sa centralnom vlašću, nosiocu ili pokrovitelju tih općeustaljenih hijerarhija.

Sin vojvoda, za živog oca kao kneza !?

U pitanju načina dolaska do vojvodske titule neke dileme nedavno je pokrenuo Đuro Tošić, mada je njegovo razmišljanje usložnjeno još jednim kvalitetom, primjerom neriješenog pitanja o vojvodskoj tituli u srednjovjekovnoj Bosni. Prema poznatom, Đuro Tošić bio je na liniji da postoji primjer da je sin prije oca, kao kneza i glavnog predstavnika u porodici, imao titulu vojvode. Petar Pavlović, sin čuvenog kneza Pavla Radenovića, u nekim razmatranjima, i prije Tošića, kod Alekse Ivića i Marka Perojevića a počev sve preko zbirke Nikole Jorže, smatralo se da je onaj vojvoda Petar Pavlović koji je početkom 1403. godine od ugarskog kralja Ladislava Napuljskog dobio selo Čubin i posjede sinova Rajmićevih u županiji Dubici¹⁶. Kako se poslije 1403. godine Petar Pavlović, sin kneza Pavla Radenovića, zna pojaviti u izvorima i s titulom kneza to je trebalo i objasniti. Ovo raznoliko izvorno pojavljivanje Đuro Tošić je riješio određenim pretpostavkama koje i nisu dovoljno utemeljene, ali o kojima će se više voditi računa u budućim sagledavanjima vojvodske titule, barem kao primjer praćenja egzistirajućih ustaljenosti. Za ovo neobično stanje među bosanskim vlastelinskim titulama Tošić pretpostavlja da je Petrova titula vojvode stečena, a titula kneza naslijeđena¹⁷. To je, kao eventualno paralelno egzistiranje dvije titule, ipak potrebno dokazati. No, prije svega, pravo je pitanje da li je Petar, sin kneza Pavla Radenovića, zaista mogao imati titulu vojvode prije očeve smrti.

Faktografski, na primjeru vojvode Petra Pavlovića kao sina kneza Pavla Radenovića u 1403. godini, pojavljuje se jaka rezerva. I deset godina

¹⁶ Tošić 2001, 36. Još ranije tako su smatrali Aleksa Ivić i Marko Perojević, Ivić 1907, 1-32, nap. 1 na str. 10; Perojević 1942, 388. Da se radi o sinu Pavla Radenovića takvu formulaciju ponudio je Nikola Jorža u svojoj zbirci a njega su pratili Ivić, Perojević i Tošić, Jorža 1899, 88.

¹⁷ "U pisanim izvorima, koji obično govore o njegovom svakidašnjem životu, ispred Petrovog imena najčešće stoji titula kneza, koja ne označava nikakvu funkciju koju je obavljao, već je izraz visokog društvenog položaja u feudalnoj hijerarhiji toga doba. Za razliku od kneževske titule, uz Petrovu ličnost, u dokumentima koji svjedoče o ratnim prilikama, ističe se titula vojvode koja, pored ostalog, uključuje i neke od vladara dobijene prerogative vezane za organizaciju i djelovanje vojske. Zato je titula vojvode, kao stečena, a ne titula kneza, kao naslijeđena, uzeta u naslovu rada za bližu odrednicu uz ime ovog nedovoljno poznatog bosanskog velikaša", Tošić 2001, 35. Detaljnije ne ulazeći u pojašnjenja Tošić je odlučio u svome radu da će "nastojati da, koliko to bude moguće, uz Petrovo ime stavljamo titulu koja se sreće u sačuvanim izvorima", Isto, napomena 2 na strani 36. Poređenje pokazuje da se toga ni na mogućim mjestima, kada su u pitanju objavljeni izvori, autor ipak nije držao. Uporedi, Isto, 37; (13. 08. 1411.g.), Stojanović 1929, 529-530.

ranije, krajem septembra 1393. godine, među svjedocima na Dabišinoj razrješnici računa protovestijaru Žori Bokšiću naveden je izvjesni vojvoda Petar Pavlović¹⁸. To je otvorilo potragu za vojvodom Petrom Pavlovićem iz kraja XIV i početka XV stoljeća koji, očito, nije bio sin kneza Pavla Radenovića. Instalacija pokazatelja iz 1403. godine o vojvodi Petru Pavloviću kod Nikole Jorge išla je direktno preko pokazatelja iz napuljskog arhiva, a preko njega, koji je vojvodu Petra Pavlovića imenovao sinom kneza Pavla Radenovića, takvim su stanje preuzimali, vidjeli smo, i kasniji istraživači, ostajući pritom u uvjerenju da je ispravno kontekstualizirana srodstvena veza Petra Pavlovića. Međutim, nije.

Uvid u cjelinu pokazatelja iz 1403. godine potječe na sumnju da je u pitanju lik vojvode Petra Pavlovića kao sina kneza Pavla Radenovića. Barem tamo to nije direktno navedeno. Isti dokumenat je prije Jorge u cjelini objavio Franjo Rački u svojim Izvadcima iz napuljskog arhiva¹⁹. Istina je da su donacije Ladislava Napuljskog, s njegovim težnjama da osigura ugarsku krunu, nerijetko na istočnoj jadranskoj obali imale djelimično i isprazni karakter, ali teško je razumjeti da uz relevantne, poznate, potvrđene i istaknute predstavnike, poput Hrvoja Vukčića ili Sandalja Hranića na koje se Ladislav oslanjao, umjesto, barem za bosanske prilike, značajnog kneza Pavla Radenovića, njegov dotad anonimni sin Petar bude u videokrugu glavnih tokova historije istočne jadranske obale, pa i da to bude ličnost koja prije toga nije ušla kao svjedok u pominjanje na bilo kojem mjestu među relativno brojnim poveljama, razrješnicama i pismima koje je ostavila iza sebe burna bosanska historija toga vremena. Dodatno, donacija iz 1403. g. značajno pominje zasluge i nasljednike uz vojvodu Petra Pavlovića, iako se sin kneza Pavla Radenovića, kao što je poznato, još nije bio ni oženio²⁰. Iako su nekolike konstelacije, anonimnost sina Petra i pominjanje nasljeđa kojeg Petar sin kneza Pavla Radenovića još nije ni imao, izostanak pominjanja njegovog oca kneza Pavla Radenovića, nisu prevelika niti diplomatska prepreka za svojevrsno

¹⁸ "vojevode Petra Pavlovikja" (29. 09. 1393.g.), Stojanović 1929, 178.

¹⁹ Ovdje prenosimo jedan dio: "Ladislaus rex etc. Universis ... Exaltat potentiam principium ... Sane attendentes merita sincere ac constantis devotionis et fidei Viri magnifici Petri Paulovich, vayvode dilecti fidelis nostri, grataque utilia et accepta servitia, presertim maiestati nostre fideliter et laudabiliter prestita, queve prestat ad presens et speramus ipsum in posterum de bono semper in melius continuatione laudabili prestiturum, ex quibus ipsum speciali nostra gracia dignum et benemeritum reputamus eidem Petro vayvode et suis heredibus ... in perpertuum villam Chubini, que fuit Johannis Chubini rebellis nostri, et possessiones filiorum Raymich, nostrorum etiam rebellium, in ducatu Dubize ... pro eodem Petro vayvode et dictis suis heredibus ..." (26.01. 1403.g.), Rački 1863, 47-48.

²⁰ Najavljivana ženidba, augusta 1403.g., odnosi se vjerovatno na Petra Pavlovića, sina kneza Pavla Radenovića. Nije usvojen prijedlog: "de faciendo gratiam comiti Paulo Radinouich quod pro nuptiis eis filii possit facere emi et trahere de Ragusio panos et alias res ei necessarias pro usu domus sue" (za prijedlog je bilo 14 glasova), već je usvojen prijedlog: "de non faciendo dictam gratiam" (za prijedlog je bilo 17 glasova), (28. 09. 1403. g.), Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Reformationes, XXXII, 171; Tošić 2001, 36.

pokriće i inače poluispraznih donacija Ladislava Napuljskog, jedan drugi dokumenat, iz oktobra 1392. g., iz odnosne zbirke Franje Račkog, pokazuje da je Ladislav Napuljski dosta dobro poznao i vojvodu Petra Pavlovića i širu srodstvenu liniju kojom je ovaj uglednik bio povezan. Naime, Petrov otac Pavle osim njega imao je još petoricu sinova, a on je bio prvi među njima još oktobra 1392. godine²¹. Radi se o vojvodi Petru Pavloviću, prema Pavi Anđeliću sinu vojvode Pavla Vlatkovića kojeg je on povezo za lozu Hrvatinića, ali ta njegova elaboriranja noviji radovi nisu uzimali u obzir²². Svakako, vojvoda Petar Pavlović u pokazatelju iz 1403. godine uopće nije sin kneza Pavla Radenovića kako je to, uz Jorgu, Ivića i Perojevića ustvrdio i Đuro Tošić u svome razmatranju²³.

Ni u drugom segmentu, mogućnost da je Petar sin kneza Pavla Radenovića bio zabilježen povremeno s dvjema različitim titulama, nasljednom i stečenom, ne pokazuje se u potpunosti tačnom. U distribuciji testamenta dubrovačkog vlastelina Marina Kabužića, jula 1411. godine Radoje Ljubišić Bogdančić iz Trebinja predstavljen je kao čovjek kneza Petra, sina kneza Pavla Radenovića²⁴. O vojvodi Petru Pavloviću tada nema govora. Jedan primjer bilježenja sve trojice Pavlovića, preminulog oca Pavla i dvojice živućih njegovih sinova, Petra i Radoslava, upravo je ilustrativan. U pismu iz marta 1416. godine, Dubrovčani ih svu trojicu navode kao kneževe²⁵. Iako se, vidjeli

²¹ Djelimično: "Ladislaus dei gratia rex etc. ... merita sincere devotionis et fidei virorum nobilium Petri filii Pauli militis vice vayvoda Bozonensis, nec non Milos, Dyonisii, Johannis, Stephani et Blasii fratrum suorum, nostrorumque fidelium delictorum ... eisdem Petro, Milos, Dyonisio, Johanni, Stephano et Blasio fratribus, ac ipsorum et cuiuslibet eorum heredibus masculini sexus ex eorum corporibus legitime descendentibus, natis iam et in antea natorum, in perpetuum possessionem Haroheuzi et ..." (19. 10. 1392.g.), Rački 1863, 39-40.

²² Uopredi, Anđelić 1983, 134-135. Iako koristi zbirku Franje Račkog za pokazatelj iz 1392., za drugi pokazatelj, iz 1403.g., Anđelić, iz nepoznatih razloga, koristi Jorginu zbirku. Dodatno, Anđelić nije jasno napisao da Jorga griješi kada Petra Pavlovića veže uz kneza Pavla Radenovića. Pored Tošića, Anđelićeva postavka nije uzeta u obzir ni u drugim novijim razmatranjima, Čošković 2001, 725-739; Mrhić-Radojčić 2002, po registru pod Pavlovići.

²³ Teško je razlučiti, no u ponudi saveza Hrvoja Vukčića Zadru 1401. g. pomenut je izvjesni vojvoda Petar: "Nos Hervoye supermus voyvoda regni Bosnae ac vicarius generalis principium serenissimorum regis Vladislavi et regis Ostoye ... Nec nos Hervoye cum consorte nostra, cum filio nostro unico, fratribus et familiaribus nostris, videlicet cum Draghisca fratre nostro (et) Voyslavo, (item cum) Voyaco, Petro voyvoda, et Tuertco, et fratre suo Voyco, et cum aliis familiaribus nostris" (oko 15. 06. 1401.g.), Šišić 1938, 129-320, 170. Na sličan način u jednom ugovoru vezanom za Dubicu iz 1400.g. spomenuti su 'Blaž, Petar i Ivan, sinovi Pavla de Zwynnycha' (Čošković 1981, 52), koji ipak ostaju samo na razini ubjedljive sličnosti sa trojicom od šest Pavlovih sinova pomenutih 1392. g.

²⁴ "Radoye Glubisisch Bogdancich de Tribinio homo comitis Petri filii comitis Pauli Radinouich fuit confessus habuisse et recepisse ab epitropis dicti ser Marini librum quinquaginta argenti quod ipso Radoye deposierat nomine dicti comiti Petri tempore vite dicti ser Marini" (09. 07. 1411. g.), DAD, Distributiones testamentorum, VII, 97v.

²⁵ Vijeće umoljenih odlučuje da se piše knezu Petru: "de scribendo unam literam comiti Petar super factis predictis" (23. 03. 1416. g.), DAD, Consilium Rogatorum, I, 40; Pucić

smo, radi o sasvim drugoj osobi, kada isključimo vojvodu Petra Pavlovića, pominjanog s tom titulom i punim imenom i prezimenom samo u ranija dva navoda 1393. i 1403. godine, situacija je i sa druge strane posve jasna. Sin kneza Pavla Radenovića Petar Pavlović nosio je samo titulu kneza za života svoga oca. To se može vidjeti i iz primjera koje navodi Đuro Tošić u svome radu. Tek poslije očeve smrti, političkim ubojstvom na Parenjoj poljani augusta 1415. godine, njegov sin Petar se pojavljuje sa titulom vojvode. Naprotiv, u odnosu na dosad izneseno više je dodatnih izvornih primjera koji pokazuju takvo stanje, a njihovo detaljnije praćenje moglo bi rezultirati i tačno vrijeme od kada je knez Petar Pavlović postao vojvodom.

Prvi puta sa vojvodskom titulom sin kneza Pavla Radenovića Petar Pavlović javlja se tek, ili već, februara 1417. godine²⁶. Maja 1417. godine u pismu svojim poslanicima kod vojvode Petra Pavlovića, Dubrovčani navode da je Petar vojvoda, a njegov brat Radoslav da je knez, pokazujući još jednom da je skoro bez premca njihovo poznavanje titulaturnog označavanja, rasta titula i međusobnog odnosa među srodnicima, nosiocima pojedinih titula u Bosni²⁷. I drugi primjeri pokazuju da je od 1417. godine Petar Pavlović, sin

1858, Primjetbe XV. U pismu se navodi: "kneže Petre vaš' brat' knez' Radosav' ... jer' je Dubrovnik' bil' kukja pokoinoga roditelja vi gospodina kneza Pavla". Uz siguran datum, postavljena godina u zagradi kao moguća, pokazuje se tačnom: (23. 03. 1416. g.). Stojanović 1929, 530.

²⁶ Pored svih primjera koje navodi Đ. Tošić u svome radu, uporedi i: "knezu Petru ... kneza Petra" (13. 08. 1411. g.), Stojanović 1929, 529-530; "ad emendum pannos pro donando comiti Peter filio comitis Pauli", DAD, Reformationes, XXXIV, 73v; "gospodinu knezu Petru" (13. 08. 1413.g.), Stojanović 1929, 529; "conte Petar Paulouich" (24. 08. 1414. g.), DAD, Lettere di Levante, VII, 109v; "Copia de una lettera receuuta de ser Zan de Gondola per la morte del conte Polo die XXIV agosto 1415 ... venne conte Piero ... conte Piero e legato et menato a Bobouaç ... conte Piero non fu inorbito", Isto, 133v-134v (Pismo objavljeno u, Pucić 1858, Primjetbe XV-XVII; Tošić 2003, 357-366); "de scribendo una litera conte Petar super facti predicti" (23. 03. 1416.g.), DAD, Cons. Rog., I, 40; "slavnom i velmožnomu gospodinu knezu Petru ... kneže Petre vaš' brat' knez' Radosav' bil' je s vojskom ov'dje na meg'i našega primorja" (23. 03. 1416. g.), Stojanović 1929, 530; "de induciendo super facto comitis Petri Paulouich usque ad prima noua" (04. 04. 1416. g.), DAD, Cons. Rog., I, 41v; "Radoslauus Beroeuich vlacchus comitis Petri" (26. 04. 1416. g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLI, 9; Dinić 1967, 187; "de concedendo voyuode (prekriženo: comiti) Petro" (21. 02. 1417. g.), DAD, Cons. Rog., I, 63; "de respondendi literis uaiuode Petri" (17.04. 1417.g.), Isto, 71; "de procedendo tractam grani voiuode Petro ipso soluente dohana debitam" (10.05. 1417.g.), Isto, 72v; "de concedendo voiuode Petar tractam fructi ipso soluente nectum dohane non obstantibus ordinibus in contrarnis loquentibus" (10. 05. 1417. g.), DAD, Consilium Maius, I, 70; "de visitando voiuodam Petar in Canali. Drasiuica et Tribigna usque ad flumen", Isto; "Commissione ambaxiatorum ser Andree Mar. de Volzo et ser Nicole M. de Goze ad voiuodam Petrum Paulouich ... ambaxiatori nostri a voiuoda Petar ..." (12.05. 1417.g.), DAD, Lett. di Lev., VI, 29; "ad voiuodam Petar" (23. 05. 1417. g.), DAD, Cons. Rog., I, 74; "vayuoda Piero Paulovich cum la sua fraternita" (22.07. 1417.g.), Ljubić 1882., 241; "respondendi ad ca qua petit Brailus ambaxiator voiuode Peter" (10.01. 1419.g.), DAD, Cons. Rog., II, 9v.

²⁷ "dicto voiuoda Petar ... condoleteui del caso della morte del padre suo et rallegrateui della vita et prosperita sua ... che conte Radoslao vostro frar venne in queste contrade sempre" (12. 05. 1417. g.), DAD, Lett. di Lev., VI, 29.

kneza Pavla Radenovića bio vojvoda. U drugoj polovini augusta 1417. godine preko Ivana Lampre Crijevića označen kao vojvoda, Petar Pavlović napravio je ugovor o gradnji cisterne u Sokolu u Konavlima²⁸. U povelji bosanskog kralja Ostoje braći Vukačić, datiranoj okvirno 1417. godinom, prvi na listi svjedoka je vojvoda Petar Pavlović²⁹. Jedan izuzetak, navod po kojem bi vojvodsku titulu Petar Pavlović imao tokom 1416., ipak je odraz kasnijeg vremena, tj. iz 1419. godine³⁰. Po svemu, bit će najvjerovatnije da je zabilježena vojvodska titula uz Petra Pavlovića, sina kneza Pavla Radenovića, iz kraja februara 1417. godine njegov najraniji poznati, napisani i očuvani pomen u tom svojstvu. Jak razlog za to mogao bi se nalaziti u činjenici da je pisar odluka Vijeća umoljenih upravo tada bio pogrešno upisao Petra sa titulom kneza, pa precrtao i napisao da se radi o vojvodi Petru Pavloviću³¹. Ključno, da pitanje egzistiranja dvojne 'stečene' titule vojvode i 'naslijeđene' titule kneza u postavci Đure Tošića nije dobro postavljeno pokazuje i činjenica da poslije 1417. godine Petar Pavlović više nikada nije pomenut sa titulom kneza. No, u ovom slučaju se itekako radi o naslijeđenim i stečenim titulama. Titulturni rast, izazvan stjecanjem više titule, pomjerio je i u potpunosti potisnuo nižu naslijeđenu titulu.

Na primjeru Pavlovića imamo zaključak da sin prije oca kao kneza nije išao u viši rang titule vojvode. O stanju stvari u taboru Pavlovića, obzirom na stjecanje vojvodske titule, držimo da takvo nešto nije moglo ići bez bosanske centralne vlasti. Usput pokrenuto pitanje Đure Tošića o 'stečenoj' i 'naslijeđenoj' liniji dobijanja vojvodske titule kroz navedeno ipak ne možemo do

²⁸ "Magister Anthonius a Voltis et Vincentius eius filius ... promiserunt super se ... fabricare unam cisternam ... in castro Sochol in Canale ser Iohani Lampre de Zreua nomine voyuode Petri ... Et hoc pro precio et nomine pretii ducatorum auri triginta, de quibus triginta ducatis dictis magister Antonius et Vincentius fuerunt confessi et contentis se habuisse et recepisse a dicto ser Iohanne nomine dicti voyuode Petri ducatos quindecim ... et alios quindecim debeant habere quia cisterna predicta erit completa" (23. 08. 1417. g.), DAD, Div. Canc., XLI, 154. Posao je bio završen uspješno. Ivan Crijević je 26. 10. 1417. isplatio majstore sa 9, a 23. 11. 1417.g. sa preostalih 6 perpera, Isto. Majstor za gradnju zdenca išao je u Konavle zajedno sa Ivanom Crijevićem i čuvenim dubrovačkim trgovcem Petrom Primovićem: "Petrus Primi ... dum ipse Petrus Primi semel egitaret cum ser Iohanne Lampre de Zriua in Canali et secum ducebat unum magistrum pro aptando cisternam voyuode Petri in castro quod habet in Canali et dum esset prope quandam domum in loco predicto Canalis tunc idem ser Iohannes dixit ipsi Petro voyuoda Petar dedit michi hanc domum ... Idem ser Iohannes dixerat sibi Petro predicto: Ego fuit in exercitu cum meis famulos cum voyuoda Petar Paulouich quoniam castra mentabatur contra Sandalium" (20. 06. 1419.g.), DAD, Liber Maleficiorum, II, 297v.

²⁹ "vayvoda Petrus Paulovich cum fratribus" (1417.g.), Brković 1997, 14.

³⁰ "Ratcho Popouich de Canali ... dixit quod comes Paul ipsam villam dedit Hostoy Nossanouich et fratribus, de inde Sandagl post mortem dicti Pauli dictam villam vocatam Perchino sello dedit dicto Ratcho testi et eis patri domino Radino. Post hec vero qui voyuoda Petar Paulouich venit in Canali ipsam villam dedit ser Iohanni Lampre de Zriua" (01. 03. 1419. g.), DAD, Liber Maleficiorum, II, 297.

³¹ "de concedendo voyuode (prekriženo: comiti) Petro" (21. 02. 1417. g.), DAD, Cons. Rog., I, 63.

kraja egzaktno riješiti. Kako je loza Pavla Radenovića sa Petrom Pavlovićem postala vojvodskom i obzirom da je očito da to porodica sama sebi nije mogla osigurati bez prisustva centralne vlasti, ima razloga da se smatra da je zbližavanje Pavlovića i kralja Ostoje protiv vojvode Sandalja Hranića, značajno a o čemu se uopće ne vodi računa – do tada jedinog nosioca titule vojvode među svjedocima ‘od Bosne’, pospješeno konstelacijom pravnih okvira i shvaćanja vakantnog mjesta ‘vojvode od Bosne’ i rezultiralo kraljevim uzdizanjem Petra Pavlovića u rang vojvodstva. Izvjesno je da se radi o uznapredovaloj moći porodice kneza Pavla Radenovića, izvjesno je i da se bez centralne vlasti titula vojvode nije mogla steći, ali i da knez Pavle Radenović za svoga života jednostavno nije imao prostor za instaliranje svoje snage kroz vojvodsku titulu, niti svojom snagom uznapredovalog velmože niti kroz centralnu vlast. Rješenje se najvjerojatnije nalazi u općem sklopu pod kojim je egzistiralo svojevrsno regionalno poimanje vlasti u srednjovjekovnoj Bosni. Kraj vojvode Sandalja Hranića, osobe koja je zajedno s njim bila među svjedocima ‘od Bosne’, bez obzira na svoju snagu, knez Pavle Radenović nije ni tehnički mogao da postane vojvoda. Čini se da dvojica vojvoda sa jednog područja nisu bila normalna i uobičajena linija rasporeda vojvoda u srednjovjekovnoj Bosni³². Prema prilikama i svjedocima ‘od Huma’, ni tamo nije podrazumijevano više od jednog vojvode, ali su nastale devijacije, potisnuti Sankovići, dva kralja u jednom vremenu i povratak Sankovića, rezultirale značajnim devijacijama da su se na području Huma pojavile čak tri vojvodske porodice (Milatovići, Sankovići, Radivojevići)³³. Takvu devijantnu situaciju među svjedocima ‘od Bosne’ nije doživio moćni knez Pavle Radenović³⁴. Doživio ju je njegov sin vojvoda Petar Pavlović. Prema situaciji prezentiranoj na području Huma bit će i ostat će da stečenu ili naslijeđenu, u svakom slučaju posjedovanu titulu vojvode, bez obzira na izražene devijacije, niko nije mogao izgubiti. Tako se od 1417. godine nadalje, sa promjenom političkih prilika između kralja, Pavlovića i Kosača i došlo u situaciju da među svjedocima ‘od Bosne’ i Kosače i Pavlovići imaju vojvodsku titulu.

³² Bez pokušaja pronicanja u suštinu bosanskih prilika Rade Mihaljčić se samo mogao čuditi navodnoj nelogičnosti da tako snažan magnat kao što je bio knez Pavle Radenović nije došao do titule vojvode, Mihaljčić 2001, 134.

³³ Kurtović 2004, 222-246.

³⁴ Prema kasnijem svjedočanstvu iz jedne tužbe, marta 1425. g., knez Pavle Radenović je zabilježen da je imao vojvodsku titulu. Po svojoj suštini ono je time potpuno pogrešno: "Die II martii 1425 Peruinaç Obradouich testis predictus ... dixit quod nunc est annus et ultra quod dum ipse testis esset in Crasseno voiuode Pauli [!?, E. K.] et Radossau ius filli et ibi appulisset dictus Peruoe cum animalibus circa CL inter parua et magna. Tunc Bielan Raichouich homo dicti Radossau i Paulouich et cum eo filii Volcichne et certi homines cum illis ligauerunt dictum Peruoe et dicta animalia sibi abstulerunt. Et de animalibus ipius testes nil acceperunt. Et tantum scire dixit", DAD, Lam. de foris, V, 234v.

Braća, vojvode u isto vrijeme!?

Da su Pavlovići pogodni za mnogobrojne analize vojvodske titule pokazuju i drugi primjeri. Mada to nije zasebno isticano, niti je postavljano kao problem, u interpretaciji Borisa Nilevića navedeno bi pokazivalo da su dvojica braće, nasljednici i sinovi vojvode Radoslava Pavlovića, Ivaniš i Petar Pavlović u isto vrijeme bili vojvode. Mada izvori navode drugačije stanje, tj. do smrti Ivaniša Pavlovića njegova braća Petar i Nikola su kneževi, a poslije njegove smrti Petar postaje vojvoda dok Nikola ostaje i dalje knez, na jednom je mjestu, prema nedovoljno kontekstualiziranom izvoru, još za života vojvode Ivaniša Pavlovića, prema Nileviću, naveden je i njegov brat kao vojvoda Petar Pavlović.

Prema aktualnoj postavci koju je prezentirao Boris Nilević, vojvoda Ivaniš Pavlović umro je novembra 1450. u 27 godini života³⁵, a vojvoda Petar Pavlović, kao njegov mlađi brat bio je vojvoda već 1448. godine³⁶. Ponuđeni izvor rješavao je i pitanje majke Petra Pavlovića, koja po Nileviću, nije bila Teodora, kći kneza Vukca Hranića Kosače, već izvjesna Katarina³⁷. Dokument iz februara 1448. godine koji bi sve to potvrđivao ipak se ne odnosi na vojvodu Petra Pavlovića kao sina vojvode Radoslava Pavlovića i brata vojvode Ivaniša Pavlovića³⁸. Radi se o jednom drugom vojvodi Petru Pavloviću, osobi koja se mora povezivati sa nedovoljno istraženom i dosad fragmentarno poznavanom porodicom Kostanjića, kako to daje i sam navođeni dokument³⁹, a na što upućuju i dva ranija pomena Kostanjića koji su po imenima jednog od predvodnika, Pavla Kostanjića kao oca Petra Pavlovića, i baštinili prezime Pavlović u jednoj generaciji⁴⁰.

Uostalom, vojvoda Petar Pavlović, sin Pavla Kostanjića pomenut je nešto ranije već kao mrtav. Početkom augusta 1446. godine, Dubrovčani su odgovarali Milici, 'ostavšoj' vojvode Petra⁴¹. I u svjetlu ovog pokazatelja bolje se razumijeva podatak o vojvodi Petru Pavloviću iz 1448. godine koji i ne

³⁵ Nilević 1978, 360.

³⁶ Isto, napomena 8 na strani 350.

³⁷ Isto.

³⁸ "reducendi in scriptis verba qui facentis in consilio paruo inter ambaxiatores vay. Stipani, videlicet Vochman et Paual Chastanich et Vochani ... pro pigneribus aliter habenter pro ipsis Vochan pro manus dicti Paual Chostanich nomine vayuode Petar Paulouich et domine Cathelene eius matris" (16. 02. 1448. g.), DAD, Cons. Rog., X, 159v.

³⁹ Isto.

⁴⁰ "conte Stefano, Zorzi, Vladislav et Pavlo e figlioli di Radoa Costagne" (sa nesigurnom datacijom 1404.-1407.g.), Tošić 1995, 41; "Prima pars est de offerendo similiter Paual et Ratcho Costagnicich [?] quod eorum familie possint intrare Stagnum per portam cum ipsorum animalibus et hauere et de scribendo unam literam recomandationis comitati Liesne quod ipsorum recipiant", sa strane: "Pro Paual et Ratcho Costagnich" (20. 03. 1415. g.), DAD, Cons. Rog., I, 9.

⁴¹ "Prima pars est de dando libertatem d. Rectori et paruo consilio respondendi Millize relicte vayuode Petar prout arengatum est in presenti consilio" (03. 08. 1446. g.), DAD, Cons. Rog., X, 18.

podrazumijeva da je on tada živ. Treba istaći i da se vojvoda Petar Pavlović iz porodice rodonačelnika kneza Pavla Radenovića ženio tek 1455. godine, a žena mu je bila izvjesna Mara⁴². Na kraju, Dubrovčani su imali jasnu predstavu da je Teodora majka sve trojice sinova vojvode Radoslava Pavlovića. Tako se stanje posmatra u jednom pominjanju iz kraja 1442. godine⁴³.

Ako bi smo sve ove nejasne i nedovoljno usaglašene fragmentarne pokazatelje ostavili po strani, i bez tragova o očitim Kosatnjićima te preciznim postavkama Dubrovčana o Teodori kao majci djece vojvode Radoslava Pavlovića, bilo bi nejasno da samo mjesec dana poslije navoda od februara 1448. godine da je brat vojvode Ivaniša Pavlovića Petar Pavlović imao titulu vojvode, u izričaju samog vojvode Ivaniša Pavlovića u razrješnici računa za Maroja Bunića stoji da su njegova braća, doslovno: knez Petar i knez Nikola!⁴⁴ Neobično bi bilo da je, kao akt kancelarije porodice Pavlovića, izdata razrješnica računa mogla da ne poznaje vojvodsku titulu Petra Pavlovića ako je on tada imao.

Najzad, u istom radu Boris Nilević je i sam imao predstavu o ustaljenom slijedu nasljeđivanja vojvodske časti kada je pominjao vrijeme u kojem se Ivaniš kao vojvoda pojavio na historijskoj sceni⁴⁵. I u svome drugom radu posvećenom dvojici braće, vojvodi Petru i knezu Nikoli Pavloviću, a kojeg otvara konstatiranjem da 'prvi je nosio titulu vojvode, kao i njegovi prethodnici, drugi je bio samo knez', vidljivo je da je Nilević podrazumijevao i prihvatao određenu logiku razvojne linije titule vojvode u porodici Pavlovića, koja je očito bila sasvim čista i bez devijacija među posljednjim Pavlovićima, ali da ni sam nije uočio raniju nelogičnost koju je pružila titula vojvode Petra Pavlovića u podatku iz 1448. godine⁴⁶. Naime 1448. godine, za života brata vojvode Ivaniša Pavlovića, Petar Pavlović, sin Radoslava Pavlovića, nije bio i nije mogao biti vojvoda već je imao titulu kneza.

Punih 70. godina, od 1393. do 1463., izvori pominju vojvodu Petra Pavlovića. Ne radi se o jednoj nego o čak pet osoba koje su imale istu titulu

⁴² "Prima pars est de firmando literam directam ad dominam Marau uxorem vojvode Pethari Paulouich" (13. 04. 1456. g.), DAD, Cons. Rog., XIV, 285; "quod si vojvoda Pethar aut dona Mara eius uxor aut comes Nicola eius frater conducti facient in ciuitatem nostram plumbum aut aliud, videlicet aurum, argentum aut zoyas sit franchum" (01. 10. 1457. g.), Isto, XV, 157v. Boris Nilević je bio na stanovištu da se radi o Mariji, Nilević 1979, 64; Nilević 1980, 63-64.

⁴³ "Prima pars est de firmando pouegliam dandam filiis condam vojvode Radossai Paulouich lectam in presenti consilio"; "Prima pars est de firmando secundam pouegliam dandam domine Theodore relicte suprascripti condam vojvode Radossai et matri dictorum filiorum dicti vojvode Radossai Paulouich lectam in presenti consilio" (07. 12. 1442. g.), DAD, Cons. Rog., VIII, 183.

⁴⁴ "od' brata vi mladijega i srčanoga pr'ijatelja vojevode Ivaniša gospodo i vlastele da vam je na videnje kako Maroje Bunik nam' plati carinu olovsku ... je bio dužan menje i moioi bratje knezu Petru i knezu Nikole" (mart 1448. g.), Stojanović 1934, 111.

⁴⁵ "Krajem novembra 1441. godine umro je vojvoda Radoslav Pavlović. Njegovu oblast naslijedio je Ivaniš, koji kao najstariji sin uz to dobi i titulu vojvode", Nilević 1978, 354.

⁴⁶ Nilević 1980, 61.

lu i ime i prezime. U takvim okolnostima lako je dolazilo do zabune. Osim istih imena i prezimena zaogrnutih istim titulama, zabunu mogu da daju i fragmentarne informacije o samo zabilježenim imenima pojedinih aktera. I za to ima primjera. Mimo navedenog, juna 1450. godine pominju se Radonja krstjanin i Tonko Stanetić kao poslanici izvjesnog vojvode Petra. Vremenski i to bi bilo prije smrti vojvode Ivaniša Pavlovića. Međutim ni u ovom slučaju se ne bi radilo o njegovom bratu Petru Pavloviću. Kontekst je očigledan da je u pitanju vojvoda Petar Diničić⁴⁷.

Pavko, sin vojvode Petra Pavlovića iz 1459. (!?) i Pavao, sin vojvode Petra Pavlovića iz 1467.g.

Pitanje sudbine ugledne bosanske feudalne porodice Pavlović, lozi kneza Pavla Radenovića, održava se duže vrijeme u različitim interpretacijama osmanskog osvajanja Bosne. Dilema je bila u pitanju da li je neko od Pavlovića iz loze kneza Pavla Radenovića preživio 1463. godinu. Sumnja je kao opravdana, naizgled, nedavno materijalizirana od strane Borisa Nilevića. Nilević je ponudio pokazatelj u kojem se navodi Pavao, sin vojvode Petra Pavlovića 1467. godine⁴⁸. Pored toga i za nešto ranije vrijeme, za februar 1459. godine, Nilević je ponudio pokazatelj o 'Pavku' sinu vojvode Petra Pavlovića, držeći uobičajenim da se radi o lozi kneza Pavla Radenovića⁴⁹. Na žalost, oba pokazatelja uopće ne pripadaju lozi kneza Pavla Radenovića. Oni pripadaju lozi relativno dobro poznatih Bogavčić-Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića, humske vlastele sa desne strane rijeke Neretve u njenom donjem toku.

U pokazatelju iz 1459. godine, odluci dubrovačkog Velikog vijeća koja govori o darivanju vojvode Pavla Markovića, Božidara dijaka poslanika hercega Stjepana Vukčića i Pavla sina vojvode Petra Pavlovića (ne Pavko kako je protumačio Nilević nego Pavao)⁵⁰, Nilević je nalazio da se radi o sinu 'njegovog tematskog okvira' vojvode Petra Pavlovića iz loze kneza Pavla Radenovića, iako je i sam naveo da se isti oženio 1455. godine⁵¹. Samo po sebi, kroz

⁴⁷"de respondendo Radogne cristianin et Toncho Stanetich ambasiatoribus vajuode Petar" (08. 06. 1450), Dinić 1967, 229. Nekoliko dana ranije oni su zabilježeni kao: "Radogna crestianin et Toncho Stanetich ambaxiatores de Petar Dinicich" (04. 06. 1450. g.), Isto.

⁴⁸ Nilević 1980, 67.

⁴⁹ Isto, nap. 18. na str. 64.

⁵⁰ "Prima pars est de donando voiuode Pauao Marcouich, Bosidaro diach ambssiatoris chercechi Stiepani et Pauao filio vaiuode Pethar Paulouich; de donando eis yperperos quinquaginta sex in pannis" (20. 02. 1459. g.), DAD, Cons. Maius, XI, 97v. Kod Nilevića pogrešno 'Pauco Mircouich' i 'Pauco' sin vojvode Petra Pavlovića, Nilević 1980, nap. 18. na str. 64. Pavao Marković je ranije pomenut: "scribendi Pauao Marcouich et Voch Ostoich" (13. 04. 1456. g.), Cons. Rog., XIV, 285. O vojvodi Pavlu Markoviću, poslaniku hercega Stjepana i vojvode Vladislava, Dinić 1967, 231-232; Dinić 1967a, 18, 32.

⁵¹ Nilević 1980, 63-64.

lozu kneza Pavla Radenovića, ne bi bilo jasno prisustvo oko 4 godine starog Pavla, sina Petra Pavlovića u Dubrovniku.

Tko su onda Pavao, i njegov otac vojvoda Petar Pavlović, pomenuti 1459. godine? Odgovor na to pitanje dobit ćemo kroz prizmu drugog Nilevićevog pokazatelja iz 1467. godine. Cjelina dokumenta koja govori o deponiranoj imovini Jurjevića-Vlatkovića i u kojoj se pominju vojvoda Ivaniš Vlatković, njegova braća Žarko i Tadija, te nekadašnji vojvoda Pavle Jurjević sami po sebi govore da njihovom miljeu pripada i pomenuti Pavao sin Petra Pavlovića. Drugačije viđenje, koje je indicirano Nilevićevom prezentacijom vodilo bi dodatnim pojašnjenjima koja bi trebala dati odgovor na pitanje kako bi se u navedenom pokazatelju mogli razumjeti i povezati Radivojevići-Jurjevići-Vlatkovići sa lozom kneza Pavla Radenovića⁵². Ovu prezentiranu i otvorenu kombinaciju Nilević uopće nije komentirao kroz svoju ponudu. To se ne bi ni moglo učiniti kroz ponuđene okvire, jer pomenuti Pavao sin vojvode Petra Pavlovića i ne pripada lozi kneza Pavla Radenovića. Za to imaju jasne potvrde u ćirilskoj građi i literaturi koju Nilević nije iskoristio. Među svjedocima na povelji kralja Stjepana Tomaša iz početka septembra 1444. godine naveden je vojvoda Petar Pavlović formulacijom: *vovoda Petar' Pavla Jur'evića sin' z brat'iom*⁵³. U dva navrata, marta 1452. godine pomenut je Pavao sin umrlog vojvode Petra Pavlovića i kao Pavao Petrović⁵⁴. Loza vlastelinske porodice Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića, u kojoj se jasnim razaznaje i vojvoda Petar Pavlović i njegov sin Pavao prikazana je od strane Ljubomira Kovačevića još krajem XIX. stoljeća⁵⁵. Kako je to pokazao Mihailo Dinić, značajno dopunivši lozu u ovom vlastelinskom nizu, neosporni Pavao Petrović iz loze Radivojevića-Jurjevića pominjan je i kasnije, jula 1476. godine⁵⁶.

Loza kneza Pavla Radenovića nije preživjela osmansko osvajanje Bosne. Dokaza o tome ipak nema. Nepobitne dokaze o surovij sudbini loze kne-

⁵² "Voyuoda Iuanis Vlachouich in suoi nomine et ser Nicola Mar. de Gondola tanquam procurator Xarchi et Tadei fratrum dicti voyuode Iuanis et de procura constat in procuris notarie 1456. 9 aprilis et Pauao filius olim voyuode Pethari Paulouich sponte dixerunt et confessi fuerunt quod per manus Stepchi Radochnich habuerunt et receperunt omnia et singula priuilegia tam sclaua quam latina ac omnes et singulas scripturas alias depositata et posita ac depositatas et positas ad saluandum et in depositam in manibus olim Vocham Dobrouoeuich olim voyuodam Paulum Giurgeuich" (27. 01. 1467. g.), DAD, Diversa Notariae, LI, 1v; Nilević 1980, nap. 36 na str. 67.

⁵³ "kral' Stefan' Tomaš' ... a vsemu ovomui rot'nici i svidoci naši dobri vel'može ... vovoda Petar' Pavla Jur'evića sin' z brat'iom" (03. 09. 1444. g.), Stojanović 1934, 117.

⁵⁴ "mi vovoda Ivaniš' sin' mnogopočtenoga spomenut'ja kneza Vlatka i knez' Tomaš' sin' počtenoga spomenut'ja kneza Nikole bratučed' prisni više rečenoga vovodi Ivanišu i niže imenovanim' i mi knez' Marko i knez' Žarko i knez' Radivoje i knez' An'drija i knez Bartuo i knez' Tadija svi bratja više rečenoga vovode Ivaniša a sinove počtenoga spomenut'ja kneza Vlatka i knez Pavao sin' počtenoga pomenut'ja vovode Petra bratučed' prisni svim' više rečenim'" (25. 03. 1452. g.), Stojanović 1934, 133; "mi vovoda Ivaniš' vovoda humski z bratiom' knezom' Mar'kom' i Žar'kom' i Radivoem' i An'driom' 'Bar''tolom' i Tadim' i Pavlom' Petrovićem' našim' bratučedom'" (25. 03. 1458. g.), Isto, 139.

⁵⁵ Kovačević 1888, 199-214.

⁵⁶ Dinić 1935, 254.

za Pavla Radenovića daje njihovo poslovanje ulaganja novca na dobit u Dubrovniku. Niko od njihovih nasljednika nije pokazivao interes za glavnica i kamate koju su braća vojvoda Petar i knez Nikola Pavlović imali u Dubrovniku. Primjerice, dok su preživjeli srodnici Braila Tezalovića i pod osmanskom vlašću i Sandalja Hranića Kosače i poslije 1463. godine nastavili da uživaju glavnica i kamate od uloženog novca, za glavnica i kamate porodice Pavlović interesirale su se samo Osmanlije, ali im Dubrovčani nisu htjeli izlaziti u susret⁵⁷.

Umjesto zaključka

Postavljene dileme delegiraju potrebu za detaljnijom analizom titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni. Ponuđeno pokazuje da linija vojvode u porodici ima ustaljeni ritam kojemu dosad iskazivane devijacije, u kojima se djelimično i neopravdano bježi od bosanskog vladara – centralne vlasti, kao nosiocu hijerarhija, poput: dvojica vojvoda u istoj porodici i rodu, mlađi brat vojvoda prije starijeg brata, otac knez i sin vojvoda u isto vrijeme, dvojica braće vojvode u isto vrijeme – nisu adekvatno obrazložene kao moguće devijacije ustaljenog ritma titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni. Kroz ovdje elaborirane primjere, iskorištene u vrlo malom obimu i sa ciljem popravljavanja nekih faktografskih pokazatelja o likovima bosanske vlastele, jedino izvjesnim čini se situacija da prvorodeni sin nije morao biti ni nasljednik niti taj na koga se prenosila vojvodska titula u porodici.

Summary

Some dilemmas about the duke title in the medieval Bosnia

Studying of the duke title in medieval Bosnia was not a subject of separate analysis of Bosnian examples. The set up dilemmas are showing that the lineage of the duke title in families had a constant rhythm that was respected almost as a rule. Expressed deviations, in which partly and unjustifiably turning away from the Bosnian ruler – central power, as the carrier of the hierarchy, as: two dukes in the family and family ties, younger brother duke before the older one,

⁵⁷ Kurtović 2003, 211-234 (Objavljeno i u: Kurtović 2002, 33-55).

father the prince and the son the duke at the same time, two brothers dukes at the same time, are not adequately argued as the possible deviations of the well-established rhythm of the duke title in medieval Bosnia. A number of other milestone questions show that the research of the duke title is an open and rich thematic frame that in later work can quicken and widen the current findings of the social structure in medieval Bosnia.

Literatura:

- Andelić, P.* 1975-1976, Ubikacija oblasti Trebotića i teritorijalno-politička organizacija bosanskog Podrinja u srednjem vijeku, Glasnik Zemaljskog muzeja (Arheologija) 30-31, Sarajevo 1975-1976, 243-268.
- Andelić, P.* 1976, Postojbina i rod Divoša Tihoradića, Slovo 25-26, Zagreb 1976, 231-239.
- Andelić, P.* 1977, P. O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku, Prilozi Instituta za istoriju XIII/13, Sarajevo 1977, 17-45.
- Andelić, P.* 1982, Ubikacija oblasti Trebotića i teritorijalno-politička organizacija bosanskog Podrinja u srednjem vijeku, u, "P. Andelić, Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne", Svjetlost, Sarajevo 1982, 173-204.
- Andelić, P.* 1983, Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rodovi Hlivenjana, Glasnik Zemaljskog muzeja (Arheologija) 38, Sarajevo, 1983, 133-143.
- Babić, A.* 1962, Kosače, "Enciklopedija Jugoslavije 5", Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1962, 330-331.
- Brković, M.* 1997, Značaj i važnost dviju bosansko-humskih isprava za povijest Makarskog primorja u XV. stoljeću, Croatica Christiana Periodica XXI/39, Zagreb 1997, 1-18.
- Ćirković, S.* 1964, Istorija srednjovekovne bosanske države, Srpska književna zadruga, Beograd 1964.
- Čošković, P.* 1981, Dubica u bosansko-ugarskim odnosima 1398-1402. godine, Istorijski zbornik 2, Banjaluka 1981, 43-53.
- Čošković, P.* 2001, Hrvatinići, "Hrvatski biografski leksikon, V", Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2001, 725-739.
- Daničić, Đ.* 1975, Rječnik iz književnih starina srpskih. Dio prvi, Fototipija izdanja iz 1863-1864. godine), Vuk Karadžić, Beograd 1975.
- Dinić, M.* 1935, Dubrovački tributi, Glas Srpske kraljevske akademije 168, Beograd 1935, 203-257.
- Dinić, M.* 1955, Za istoriju rudarstva u srednjevekovnoj Srbiji i Bosni, I deo, Srpska akademija nauka, Posebna izdanja 290, Odeljenje društvenih nauka 14, Beograd 1955.

- Dinić, M.* 1967, Iz dubrovačkog arhiva III, Srpska akademija nauka i umetnosti, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Treće odeljenje 22, Beograd 1967.
- Dinić, M.* 1967a, Humsko-trebinjska vlastela, Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja 397, Odeljenje društvenih nauka 54, Beograd 1967.
- Iorga, N.* 1899, Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siècle, II, Paris 1899.
- Ivić, A.* 1907, Radoslav Pavlović, veliki vojvoda bosanski, Letopis Matice srpske 245, Novi Sad 1907, 1-32.
- Kovačević, Lj.* 1888, Znamenite srpske vlasteoske porodice srednjega veka, Godišnjica Nikole Čupića 10, Beograd 1888, 199-214.
- Kurtović, E.* 2002, Pavlovići u ulaganju novca na dobit u Dubrovniku, Prilozi Instituta za istoriju 31, Sarajevo 2002, 33-55.
- Kurtović, E.* 2003, Pavlovići u ulaganju novca na dobit u Dubrovniku, "Zemlja Pavlovića. Srednji vijek i period turske vladavine", Zbornik radova sa naučnog skupa, Rogatica, 27-29. juna 2002., Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo, Naučni skupovi 5, Odjeljenje društvenih nauka 7, Banja Luka-Srpsko Sarajevo 2003, 211-234.
- Kurtović, E.* 2004, Fragmenti o Milatovićima, Bosna franciscana XII/21, Sarajevo 2004, 222-246.
- Ljubić, Š.* 1882, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike VII, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium 12, Zagreb 1882.
- Mazuranić, V.* 1975, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik (Preisak izdanja iz 1908-1912. godine), Informator, Zagreb 1975.
- Mihaljčić, R.* 2002, Povelja kralja Stefana Tvrtka I Kotromanića knezu i vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, Stari srpski arhiv I, Banja Luka-Beograd-Valjevo 2002, 117-129.
- Mihaljčić, R.* 2001, Vojvoda, "Vladarske titule oblasnih gospodara. Prilog vladarskoj ideologiji u starijoj srpskoj prošlosti", Sabrana dela Radeta Mihaljčića, Knjiga VI, Srpska školska knjiga-Knowledge, Beograd 2001, 125-156.
- Mihaljčić, R. / Veselinović A. / Fotić, A.* 1999, Vojvoda, "Leksikon srpskog srednjeg veka (Priredili Sima Ćirković i Rade Mihaljčić)", Knowledge, Beograd 1999, 95-97.
- Mrgić-Radojčić, J.* 2002, Donji Kraji. Krajina srednjovjekovne Bosne, Filozofski fakultet u Beogradu-Filozofski fakultet u Banjaluci-Istorijski institut u Banjaluci Beograd 2002.
- Nilević, B.* 1978, Vojvoda Ivaniš Pavlović, Prilozi Instituta za istoriju XIV/14-15, Sarajevo 1978, 349-361.
- Nilević, B.* 1979, Iz života posljednjih Pavlovića, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine 28-30 (1977-1979), Sarajevo 1979, 59-74.
- Nilević, B.* 1980, Učešće vojvode Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne, Prilozi Instituta za istoriju XVI/17, Sarajevo 1980, 61-68.
- Novaković, S.* 1908, Vizantijski činovi i titule u srpskim zemljama XI-XV veka, Glas Srpske kraljevske akademije 78, Beograd 1908, 178-279.

- Perojević, M.* 1942, Stjepan Ostoja, "Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine", Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo 1942.
- Pucić, M.* 1858, Spomenici srbski od 1395. do 1423., to est Pisma pisana od Republike dubrovačke kraljevima, despotima, vojvodama i knezovima srbskiem, bosanskiem i primorskiem, I dio, Društvo srpske slovesnosti, Beograd 1858.
- Rački, F.* 1863, Izvadci iz kralj. osrednjeg arkiva u Napulju za jugoslavensku poviest, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 7, Zagreb 1863, 5-71.
- Stojanović, Lj.* 1929, Stare srpske povelje i pisma, I/1, Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku 19, Beograd – Sremski Karlovci 1929.
- Stojanović, Lj.* 1934, Stare srpske povelje i pisma, I/2, Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Prvo odeljenje, Spomenici na srpskom jeziku 24, Beograd – Sremski Karlovci 1934.
- Šišić, F.* 1938, Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća, Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 39, Zagreb 1938, 129-320.
- Thallóczy, L.* 1897, Kako i kada je Hrvoje postao veliki vojvoda bosanski?, Glasnik Zemaljskog muzeja 9, Sarajevo 1897, 183-192.
- Thallóczy, L.* 1899, Wie und wann wurde Hervoja Grossvojvode von Bosnien?, Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina 6, Wien 1899, 284-290.
- Tošić, Đ.* 1995, Dvije bosanske povelje iz XV vijeka, Istorijski časopis 40-41 (1993-1994), Beograd 1995, 19-42.
- Tošić, Đ.* 2001, Vojvoda Petar Pavlović. Prilog istoriji Bosne početkom XV vijeka, Jugoslovenski istorijski časopis XXXIV/1-2, Beograd 2001, 35-46.
- Tošić, Đ.* 2003, Pismo dubrovačkog poslanika Ivana Gundulića o smrti kneza Pavla Radenovića, "Zemlja Pavlovića. Srednji vijek i period turske vladavine", Zbornik radova sa naučnog skupa, Rogatica, 27-29. juna 2002., Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo, Naučni skupovi 5, Odjeljenje društvenih nauka 7, Banja Luka – Srpsko Sarajevo 2003, 357-366.
- Živković, P.* 1986, Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski vladari posljednjih decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća, Historijski zbornik 39, Zagreb 1986, 147-162.